

tarafından sağlanması durumlarını farklı değerlendiren. Birincisinde icâre yönü ağır bastığından süre tayin edilmelidir. Âmilin emeğine karşılık muayyen bir ücret takdir edilebileceği gibi tarlanın belirli bir bölümü veya belirli bir hissesi şart koşulabilir. Fidan ve diğer malzemenin âmil tarafından sağlanması durumunda ise ortaklık niteliği baskın olduğu için süre sınırlaması yapılamaz; ortaklık fidanlar yetiştinceye kadar devam ederse her iki taraf başlangıçta kararlaştırılan paylara hak kazanır, fakat âmil arazi üzerinde asla hak sahibi olamaz (*el-Muḥallâ*, VIII, 227). Şevkânî'ye göre mugâresede âmilin ücreti belirli miktarda para, herhangi bir mal veya dikilen ağaçların bir kısmı ya da yetiyecek meyvenin bir bölümü olabilir. Ancak âmilin hissesinin meyveden verilmesi şart koşulmuşsa meyvenin yetiştirilmesi gerekir (*es-Seylû'l-cerrâr*, III, 223).

Bu konuda kaynaklarda yer alan bilgi ve tartışmalardan fakihlerin kendi çevrelerindeki uygulamaları dikkate alarak belirsizliği, haksız kazancı ve ihtilâfı önleyecek tedbirler almaya çalıştıkları ve özellikle Mâlikîler'in mugâreseyi kalıcı bir ortaklık biçiminde tasavvur ettikleri anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VIII, 227-228; Süğdî, *en-Nuteḥ fi'l-fetâvâ* (nşr. Selâhaddin en-Nâhî), Bağdad 1976, II, 548-549; İbn Abdülber en-Nemrî, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî* (nşr. M. M. Uhayd el-Morîtânî), Riyad 1400/1980, II, 762; Kâdîhan, *el-Fetâvâ*, II, 201-202; İbn Kudâme, *el-Muḥnî*, Beyrut 1984, V, 579-580; Karâfî, *ez-Zâhire* (nşr. Muhammed Haccî – Saîd Ahmed A'râb), Beyrut 1994, VI, 137-145; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye), s. 281; Osman b. Ali ez-Zeylâi, *Teb-yînu'l-hakâ'ik*, Bulak 1315, V, 286; Şirbînî, *Muḥni'l-muhtâc*, II, 324; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâc*, III, 352; Şevkânî, *es-Seylû'l-cerrâr* (nşr. M. İbrâhim Zâyed), Beyrut 1405/1985, III, 223; İbn Âbidîn, *Raddû'l-muhtâc*, VI, 289; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dımaşk 1989, V, 651.



HÜSEYİN KAYAPINAR

MUGAYYEBÂT

(المُعَيَّات)

Akıl ve duyular yoluyla bilinmeyen varlık ve olaylar alanı.

Sözlükte “gizli kalmak, görünmemek, duyuların algı alanı dışında olmak” mânasındaki **gayb** kökünden türeyen **mugayyeb** (gizli tutulmuş) kelimesinin çoğulu olan **mugayyebât** “mahiyeti bilinmeyen gizli şeyler” demektir. Dinî literatürde akıl ve duyularla bilinmeyen, hakkında Al-

lah'tan başka kimsenin bilgisi bulunmayan varlık ve olaylar alanını ifade eder. Ulûhiyyet âlemi ve âhîret hayatı gibi naslarda “gayb” olarak nitelendirilen hususların akılla temellendirilebileceğini ileri sürerek gayb kapsamına giren şeyleri sadece duyularla bilinmeyen varlık ve olaylarla sınırlandıranlar da vardır.

Kur'an'ın çeşitli âyetlerinde varlıklar âlemi gayb-şehâdet (meselâ bk. el-En'âm 6/73; et-Tevbe 9/94, 105; er-Ra'd 13/9), halk-emir (el-A'râf 7/54), mülk-melekût (el-Bakara 2/107; Âl-i İmrân 3/26; el-En'âm 6/75; el-A'râf 7/158, 185; el-Mü'minûn 23/88; Yâsîn 36/83) kavramları, ayrıca “görebildikleriniz ve göremedikleriniz” ifadesiyle (el-Hâkka 69/38-39) tasnif edilmekte, bazı kişilerin gözlerinin gerçeklere karşı perdeleniği bildirilmekte (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, “ğtv”, “hcb”, “str”, “ğşv” md.leri) ve insana verilen bilgilerin ona verilmeyenler yanında çok az olduğu belirtilmektedir (el-İsrâ 17/85). Kur'an'ın ortaya koyduğu varlık anlayışı açısından -materyalistlerin iddialarının aksine- içinde yaşadığımız fizikî âlemin yanı sıra idrak ve algılarımızın dışında bulunan bir âlemin mevcudiyeti söz konusudur. Allah'ın zâtı, sıfatlarının mahiyeti, yaratılışın başlangıcı, ölümden sonraki hayat, ruh, melek, cin, şeytan gibi duyuların idraki dışında kalan varlıklar bu alana giren şeylerden bazılarıdır. Kur'an-ı Kerim, metafizik varlıklar yanında fizikî âlemin duyularla algılanamayan kısmını da mugayyebâta dahil eder (el-En'âm 6/75; el-A'râf 7/185; el-Mü'minûn 23/88; Yâsîn 36/83). Yedi göğü, kürsîyi ve arşı ontolojik varlıklar kabul eden Babanzâde Ahmed Naim bunların aynı zamanda gaybî varlıklar olduğunu kaydeder (bk. bibl.).

Tefsir literatüründe genellikle mugayyebât konusu, gaybın anahtarlarının beş olduğunu ifade eden hadislerle En'âm (6/50, 59) ve Lokmân (31/34) sûrelerindeki âyetler irtibatlandırılarak ele alınmıştır. Taberî'nin beyanına göre bedevî Araplardan biri Hz. Peygamber'e gelerek, kurağ geçen beldelerine yağmuru ne zaman yağacağını, hamile olan karısının doğuracağı çocuğun oğlan mı kız mı olacağını ve kendisinin ne zaman öleceğini öğrenmek istediğini söylemiş, bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Lokmân sûresindeki âyeti inzal ederek kıyametin kopma zamanına ait bilginin kendi katında olduğunu, yağmuru O'nun yağdırdığını, rahimlerde olanı O'nun bildiğini, kimsenin gelecekte ne yapacağını ve nerede öleceğini bilemeyeceğini haber vermiştir (*Câmi'u'l-beyân*,

XXI, 55-56). Âyette sıralanan beş husus hadislerde “mefâtihu'l-gayb” olarak nitelendirilmiştir. “Anahtar” mânasındaki **miftâh** kelimesinin çoğulu olan **mefâtih**, En'âm sûresinde (6/59) gaybın anahtarlarının Allah katında olduğunu ve onları ancak O'nun bildiğini ifade eden âyetle mefâtih şeklinde geçmektedir. Mufessir Dahhâk b. Müzâhim ve Mukâtil b. Süleyman, bu terkinin aynı sürenin 50. âyetinde yer alan “hazâinullah” (Allah'ın hazineleri) ifadesiyle anlam ilişkisi içinde bulunduğu kanaatindedir. Buna göre mefâtihu'l-gayb, “içindeki Allah'tan başka kimsenin bilmediği hazinelerin bulunduğu yerin kapısını açmaya yarayan anahtarlar” anlamına gelir. Atâ b. Ebû Rebâh ise mefâtihu'l-gayb terkinine “sevap, sadet, şekâvet, ecel, amellerin son durumu gibi insanlar tarafından önceden bilinmeyen şeyler” mânası vermiştir (Cemel, II, 37). Mâtürîdî, En'âm sûresindeki (6/59) mefâtihu'l-gayb terkinini aynı sürenin 50 ve 58. âyetleriyle bağlantılı görmektedir. Bu âyetlerde Peygamber'e Allah'ın hazinelerine sahip olmadığını, gaybı bilmediğini, dolayısıyla ilâhî rahmet ve azabın elinde bulunmadığını muhataplarına söylemesi emredilmektedir. Mâtürîdî, 59. âyetteki mefâtih kelimesinin “anahtar” mânasındaki miftâhin değil “maddî ve mânevî yardım ve zafer” anlamındaki “meftah”ın (mifteh) çoğulu olduğunu söyler (krş. *Lisânü'l-'Arab*, “fth” md.). Buna göre Kur'an'da yer alan mefâtihu'l-gayb “gaybın anahtarları” mânasına gelmemektedir (*Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 214^b). Esasen kendisi Lokmân sûresindeki âyeti (31/34) aşağıdaki hadisin etkisinde kalarak yorumlamamıştır. Mâtürîdî, “ilmû's-sâa” terkinini kıyametin kopma zamanından başka kıyametin mahiyeti, boyutları ve süresi mânasına da almış, Allah'ın rahimlerde olan şeyi bilmesini, spermin döl yatağına intikalinden sonra rahimde meydana gelen değişim ve evreler olarak yorumlamıştır. Rahimde ceninin oluşup oluşmadığı, oluşması halinde erkek mi kız mı olduğunun bilinmesinin başkaları tarafından belirlenmiş bazı işaretler yoluyla bilinebileceğini söylemiştir. Mâtürîdî, mugayyebât hadisine te'vîl ehlinde bazılarının kanaati olarak ikinci derecede yer vermekle yetinmiştir (a.g.e., vr. 573^{a-b}; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 176, vr. 595^{a-b}).

Gaybın anahtarlarının beş olduğunu ve bunları Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini ifade eden hadis Abdullah b.

Ömer, Ebû Hüreyre, Lakit b. Âmir ve İbn Mes'ûd gibi sahâbîler tarafından rivayet edilmiştir. Abdullah b. Ömer'den gelen iki rivayetin birinde Hz. Peygamber'in, "Gaybın anahtarları beştir" dedikten sonra Lokmân sûresinin 34. âyetini okuduğu (*Müsned*, II, 24, 58, 122; Buhârî, "Tefsîr", 6/1, 31/2), diğerinde ise, "Gaybın anahtarları beş olup bunları Allah'tan başka kimse bilemez" cümlesinin ardından beş hususu saydığı (*Müsned*, II, 52; Buhârî, "Tefsîr", 13/1, "İstiskâ", 29, "Tevhîd", 4) bildirilmektedir. Başka sahâbîlerin rivayetlerinde bazı farklılıklar varsa da genel muhteva aynıdır (*Müsned*, I, 438, 445; IV, 13; Tayâlisî, *Müsned*, s. 51; Buhârî, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 7).

Lokmân sûresinin son âyetinin mugayyebât-ı hamsten söz eden rivayetler ışığında yorumlanması beraberinde bazı problemler getirmektedir. Kur'an-ı Kerim'de mefâtihu'l-gayb ile beş gayb arasında doğrudan bir ilişki kurulmamasına rağmen hadislerde beş hususun gaybın anahtarları olduğu açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca Lokmân sûresinde kıyametin ne zaman kopacağına, insanın gelecekte ne yapacağına ve nerede öleceğine dair konular gaybla ilişkilendirilirken yağmurla ilgili olarak sadece onu Allah'ın yağdırdığı ifade edilmiş, rahimlerde olanı Allah'ın bildiği konusunda da herhangi bir belirleme yapılmamıştır. Dolayısıyla söz konusu âyette sadece üç husus gayb kapsamında tutulmuştur. Buna karşılık hadis rivayetlerinde beş hususun tamamına ait bilgi Allah'a özgü kılınmış, Kur'an'da yer alan, "Yağmuru Allah yağdırır" ifadesi yerine, "Yağmurun ne zaman yağacağını Allah'tan başkası bilemez" anlatımı geçmiştir. Günümüzde bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, yağmurun ne zaman yağacağı ve rahimde bulunan ceninin durumu hakkında önceden bilgi sahibi olma imkânını sağlamıştır. Bazı müfessirler, rivayetlerin etkisinde kalarak yaptıkları yorumlarda yağmurun yağma zamanı gibi bir problem ihdas edip âyeti bilimin verileriyle çelişir duruma getirmişlerdir. Bomba atmak suretiyle yağmur yağdırma da âyette kastedilen mânâ ile çelişmez, çünkü tabiatın işleyişiyle ilgili olarak Allah'ın koyduğu kanunlara göre hareket edilmesi O'nun alanına müdahale anlamına gelmez.

Mugayyebâtı ilm-i nücum, kehânet vb. yöntemlerle bilmenin mümkün olmadığını söyleyen Fahrreddin er-Râzî (*Mefâtihu'l-gayb*, II, 209), Allah'a sadece beş şeyin bilgisini özgü kılmanın maksada uygun

düşmediğini kaydederek şunları söyler: "Allah, meselâ bir fırtına anında bir kum yığınınadaki kum tanelerini, rüzgârın onları doğudan batıya kaç kere savurduğunu ve hangi yönde bulunduklarını bilir. Bunu O'ndan başka kimse bilemez. Bu sebeple mugayyebâtı sadece beş şeyle sınırlandırmanın mantığı yoktur" (a.g.e., XXV, 164). Bazı âlimler, âyet ve hadislerde dile getirilen hususları telif etmek için şöyle bir yorum yapmışlardır: Bu konular Allah için kesin ve tafsili ilim, insanlar için bir yönüyle eksik kalan zannî ilim niteliğindedir. Hava şartlarından yağmura, cihazların yardımıyla ceninin durumuna intikal etme tam bir ilim değil zannî istidlâldir (Elmalılı, V, 3854). İbn Ebû Cemre ve M. Reşid Rızâ, beş gayb olarak bildirilen hususların beş ayrı âleme işaret eden sembolik anlatımlar olduğunu kaydetmektedir.

İbn Abbas, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî ve Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî gibi âlimler beş hususu sadece Allah'ın bildiğini belirtirken Mâtürîdî, İsmâil Hakkî Bursevî, Şehâbeddin Mahmûd Âlûsî, Reşid Rızâ ve M. Hamdi Yazır bunların tamamının mutlak gayb olmadığını, dolayısıyla bazılarının başkaları tarafından da bilinebileceğini söylerler. Mugayyebât konusuna, görünen ve görünmeyen her şeyi inkâr eden sofistlerle sadece algılanabilen varlıkları kabul eden pozitivistler olumsuz yaklaşmışlardır. İnsanın gücü ve yetenekleri hesaba katıldığında onun bildiklerinin yanında bilmediklerinin ne kadar çok olduğu ortaya çıkmaktadır. Uçsuz bucaksız kâinatta olup bitenlerin insan bilgisiyle sınırlandırılması dar görüşlülüktен başka bir şey değildir.

BİBLİYOGRAFYA

Lisânü'l-Arab, "ğyb", "ftḥ" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğtv", "ḥcb", "str", "ğşv" md.leri; *Müsned*, I, 438, 445; II, 24, 52, 58, 122; IV, 13; Tayâlisî, *Müsned*, Haydarâbâd 1321, s. 51; Buhârî, "İmân", 37, "Tefsîr", 6/1, 13/1, 31/2, "İstiskâ", 29, "Tevhîd", 4; Müslim, "İmân", 7; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XXI, 55-56; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 214^a, 573^{a-b}; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 176, vr. 595^{a-b}; Zemahşerî, *Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, II, 355; V, 25-26; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, II, 209; XXV, 164; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm*, Beyrut 1966, V, 399-402; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XXVIII, 139; *Tecrid Tercemesi*, II, 261; Sadreddin-i Şîrâzî, *Mefâtihu'l-gayb* (nşr. Muhammed Hâcevî), Tahrân 1363, s. 563-575; Cemal, *el-Fütühâtü'l-ilâhiyye*, Kahire 1318, II, 37; İdrîs b. Ahmed el-Vezzânî, *en-Neşrû't-tayyib 'alâ Şerhi's-Şeyḥ et-Tayyib*, Kahire 1348, I, 513-514; Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, VII, 468; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3852-

3855; Abdülmecid Selim, "İlmü'l-ğayb", *el-Fetâvâ'l-İslâmiyye min Dâri'l-iftâ'i'l-Mısrîyye* (nşr. Câdelhak Ali Câdelhak v.dğr.), Kahire 1402/1981, IV, 1361-1363; Bessâm Selâme, *el-İmân bi'l-ğayb*, Zerkâ / Ürdün 1403/1983, s. 36-37; Osman Cum'a Damîriyye, *'Âlemü'l-ğayb ve's-şehâde fi'l-ta'avvürü'l-İslâmî*, Cidde 1410/1989, s. 85-105; Halis Albayrak, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul 1993, s. 140-141; İlyas Çelebi, *İslâm İncancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 71-79.



İLYAS ÇELEBİ

MUGİRE b. ABDURRAHMAN

(مغيرة بن عبد الرحمن)

Ebû Hâşim Mugire b. Abdurrahmân
b. Hâris el-Mahzûmî
(ö. 186/802)

Mâlikî fakihî ve muhaddis.

124 (742) yılında doğdu. Dedesinin dedesi Ayyâş b. Ebû Rebîa ilk sahâbîlerden di. Babasından ve aralarından Yezîd b. Ebû Ubeyd, Muhammed b. Aclân, Abdullah b. Sâid ve Mâlik b. Enes'in bulunduğu muhaddislerden hadis rivayet etti. Kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar içinde oğlu Ayyâş b. Mugire, İbrâhîm b. Hamza ez-Zübeyrî, Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, Ahmed b. Abede, Ebû Mus'ab ez-Zührî ve Ya'kûb b. Humeyd yer almaktadır. Hadiste sika olduğu belirtilen Mugire'ye Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid Medine kadılığına teklif etmişse de kendisi bunu kabul etmemiştir.

Mâlikî tabakat kitaplarında Süleyman b. Bilâl, Muhammed b. Dînâr el-Cühenî, Osman b. Kinâne, Abdülazîz b. Ebû Hâzim, Abdülazîz ed-Derâverdi ve Muhammed b. Mutarrif ile birlikte Mâlik'in ilk nesil Medineli öğrencileri arasında sayılmakla birlikte bunların Mâlik ile öğrencilik ilişkilerinin intisap düzeyinde olmadığı anlaşılmaktadır. Mugire gibi birçoğu, Mâlik'ten sonra ve Mâlik hayattayken Medine müftüleri arasında yer alan ve Medine çevresinde Mâlik'in dengi olarak bilinen bu isimlere Mâlikî fıkıh literatüründe neredeyse hiç atıf yapılmaması, kendilerine atıf yapılanlara da özellikle Mâlik'in değil Medine âlimlerinin rivayet ve görüşlerini nakleden râviler ve aynı zamanda kendilerine has görüşleri olan fakihler sıfatıyla yer verilmesi bunu teyit etmektedir. Nitekim Mâlik'ten sonra Medine fıkhnın temsilcisi olarak, ders halkasının başına geçen Osman b. Kinâne dahil olmak üzere bu nesilden bir fakih değil bir sonraki nesilden Abdullah b. Nâfi' es-Sâîğ kabul edilmiştir (Kâdî İyâz, III, 130).